

**ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО  
СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ  
ЕКОНОМІКИ: НОВІ ВИКЛИКИ ЗАЛЕЖНОСТІ**

Слід визнати: формування акторів нео-залежності інспіроване самою діалектикою національного й глобального, закладеною в природі глобалізації. Справді, об'єктивні зрушення останніх десятиліть у сферах виробництва, комунікацій, торгівлі, іноземного інвестування і міжнародних фінансів перетворили світову економіку на цілісний глобальний організм, сполучений вже не просто міжнародним розподілом праці, а й великими за своїми масштабами, часом, всесвітніми виробничо-збутовими структурами, глобальною фінансовою системою і планетарною інформаційною мережею.

В світлі зазначеного, питання полягає не в тому, чи є цілі ТНК та приймаючих країн протилежними, адже цілі більшості суб'єктів економічних відносин є протилежними. Справді, дослідженню особливостей процесу безпрецедентної транснаціоналізації виробництва, торгової і банківської діяльності як одного з найважливіших факторів, що чинить вплив на формування економічної політики національної держави в умовах глобалізації, присвятили свій науковий доробок як західні, так і вітчизняні вчені. Зокрема, Л.Араухо і С.Резенде [1] зосередили вектор своїх досліджень на вивченні взаємозв'язків, що формуються у процесі діяльності ТНК в умовах інтернаціоналізації господарської діяльності з фокусом на проблематиці залежності. Н.Гірван у роботі з красномовною назвою «ТНК і залежність недорозвитку» [2] намагається дати відповідь на фундаментальні питання, що коріняться в аналізі вигід та втрат від співпраці з транснаціональним капіталом. Нові виклики співіснування держави і ТНК опинились в дослідницькому ракурсі дослідниць М.Н. Лайн та Х.Л. Хоун [3], зокрема ті з них, що зачіпають проблему формування висококонкурентного національного середовища і збереження економічного суверенітету країн попри тиск з боку великого капіталу. Втім, попри виявлений інтерес з боку вчених до аналізу різних аспектів діяльності ТНК, метою нашої статті ми визначаємо дослідження діалектичних зв'язків, що склались у взаємовідносинах держава-ТНК в контексті глобалізації світової економіки.

ТНК як головний матеріальний носій транснаціоналізації економічної діяльності перетворилися на провідну рушійну силу процесу економічної глобалізації, але при цьому такі її суб'єкти, як національні держави та, власне, їх інтереси, виявилися у багатьох відношеннях потисненими. Так, з одного боку, діяльність ТНК сприяла появі нових індустріальних держав, але, з іншого - типовою тенденцією стає зміна вектору здійснення прямих іноземних інвестицій ТНК зі створення нових потужностей на придбання вже існуючих компаній. Такий стан речей цементує залежність структурні й ресурсну, а, отже, й технологічну, а звідси – і перспективи країни віднайти нове місце на світовій арені.

Крім того, аналіз, проведений К.Гарсія-Понт, дозволяє стверджувати, що укрупнення і концентрація господарської діяльності у рамках ТНК полегшує змови між конкурентами, виникнення олігополії і монополій шляхом злиття і поглинань [4]. В результаті, вихід нових виробників на світові товарні ринки відчуває суттєві перешкоди, а конкуренція зводиться, головним чином, до суперництва гігантів при елімінуванні інтересів національних держав як реалізаторів соціально-економічних ініціатив. Таким чином, ТНК, загострюючи протиріччя між національною і глобальною економікою, впливають, цим самим, на трансформацію економічної політики національної держави. Без перебільшень, ТНК сьогодні перетворилися на домінуючий фактор розвитку світового господарства і міжнародних економічних відносин, значення яких у міжнародній торгівлі, виробництві, фінансах та й всіх інших сферах безперервно збільшується. Ядро світової економічної системи складають близько 100 провідних ТНК, що зосередили у своїх руках практично необмежену економічну владу і закріпили за собою близько третини всіх іноземних капіталовкладень. Природно, що високо капіталізовані компанії мають доступ до більш інтенсивного фінансування, а, отже, вони виявляються більш стійкими до мінливих економічних умов, продукуючи власну економічну політику й представляючи, в першу чергу, власні інтереси у різних галузях та сферах.

За даними, озвученими на Світовому економічному форумі і розміщеними у доповіді «The Global Enabling Trade Report 2012», зі 100 найбільших економік у світі, 52 - транснаціональні корпорації, інші – держави [5]. Понад 2/3 зовнішньої торгівлі і близько половини світового

## ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

промислового виробництва припадає на ТНК, які контролюють майже 80% технологічних нововведень і ноу-хау. Це, без перебільшень, посилює технологічну залежність країн, що розвиваються. Загальний обсяг накопичених прямих іноземних інвестицій перевищує \$4 трлн., а об'єм продажів ТНК складає 25% світових, причому 1/3 продукції ТНК випускається афілійованими зарубіжними структурами. Обсяг продажів закордонних структур ТНК вже перевищує увесь світовий експорт. Так, наприклад, половина експортних операцій США здійснюється американськими і зарубіжними ТНК, у Великобританії аналогічні операції здійснюють до 80% ТНК, в Сінгапурі - до 90%. На підприємствах ТНК працює більше 73 млн. чоловік, які щорічно виробляють продукції понад \$1 трлн. З урахуванням суміжних галузей, ТНК забезпечили роботою 150 млн. чоловік. Під контролем ТНК знаходяться окремі товарні ринки: 90% світового ринку пшениці, кави, кукурудзи, лісу, тютюну і залізної руди, 85% - ринку міді і бокситів, 80% - ринку чаю і олова, 75% - ринку сирової нафти, натурального каучуку і бананів [6].

За оцінками New Scientist, що ґрунтується на результатах досліджень швейцарських вчених А.Коглана та Д.Маккензі, існує ядро з 1318 компаній з блокуванням власності, зв'язки яких з іншими компаніями інтерпретовані як вкрай тісні [7]. Так, у кожній з цих 1318 компаній виявилися глибокі взаємозв'язки з двома або більше іншими компаніями (середня кількість афілійованих партнерів дорівнювала 20). І хоча офіційні доходи цих корпорацій ледве перевищують 20% від загальносвітової операційної виручки, через свої фірми-сателіти вони фактично володіють більшістю світових компаній, що працюють в секторі "реальної" економіки. Це дозволяє вченим припускати, що окреслене коло компаній володіє понад 60% загальносвітових доходів [8].

В ході дослідження також було встановлено, що більшість фінансових ланцюжків йдуть у напрямі "суперанклава" з 147 компаній. Їх активи перетинаються один з одним, фактично будучи загальною власністю, що забезпечує цьому негласному фінансовому конгломерату контроль за 40% глобального корпоративного багатства. Так, на переконання Дж. Глаттфельдера, по суті, менше 1% компаній, більшість з яких є фінансовими інститутами, в змозі контролювати 40% усієї мережі. Так, до топ-20 увійшли інвестиційні холдинги Barclays plc, JPMorgan Chase & Co, Goldman Sachs Group Inc.

Коментуючи проведений швейцарськими фахівцями аналіз, вчений Дж. Дріффл з Лондонського університету заявив, що цінність дослідження полягає навіть не в тому, що воно показує, як невелика кількість людей контролює усю світову економіку. На його думку, головна причина, заради якої варто було проводити такі дослідження, - це зрозуміти, наскільки стабільною є створена система. Самі автори дослідження вважають, що світу потрібне введення глобальних антимонопольних правил для того, щоб ослабити і обмежити надмірно міцні зв'язки між ТНК, втім подібні норми існують тільки на національному рівні [8].

Все це дозволяє проводити певні паралелі між діяльністю корпорацій та функціонуванням держав, що можна зробити, наприклад, відштовхуючись від аналізу показників ВВП країн та рівня капіталізації ТНК.

Так, порівняння динаміки зміни ВВП трьох латиноамериканських країн – Бразилії, Мексики та Аргентини у період з 2005 р. по 2012 р. з динамікою прибутків компанії «Royal Dutch Shell» за аналогічні роки, виражені у мільйонах доларів США, дозволяє констатувати, що остання має подібний характер розвитку як за темпами, так і за абсолютними показниками, як і Аргентина (рис.1) [9].

Щодо компаративного аналізу зміни ВВП з 2005 - 2012 рр. країн регіону Північної Африки та прибутків ТНК, що є нижчою з обраних в рейтингу Global 500 за період 2005-2012рр. (у млн.дол.США), то він красномовно засвідчує, що динаміка фінансових показників розвитку компанії «Nestle» є майже ідентичною до відповідних показників розвитку Марокко (рис. 2) [9].

Порівняння ВВП обраних країн та доходів ТНК у 2012р. (виражених у млн.дол.США) чітко демонструє, що ВВП деяких країн, що розвиваються, є ідентичними або навіть нижчими за прибутки найбільших ТНК світу. Зокрема, ВВП Тунісу за 2012 рік є набагато меншим ніж прибуток Wal-Mart Stores, водночас ВВП України та Катару знаходяться приблизно в тому ж діапазоні, що й прибуток корпорації АХА.

## ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

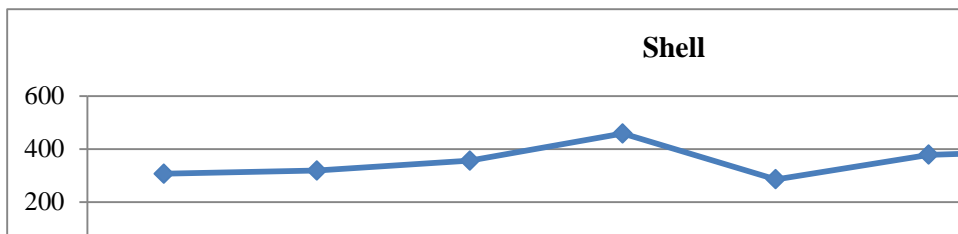
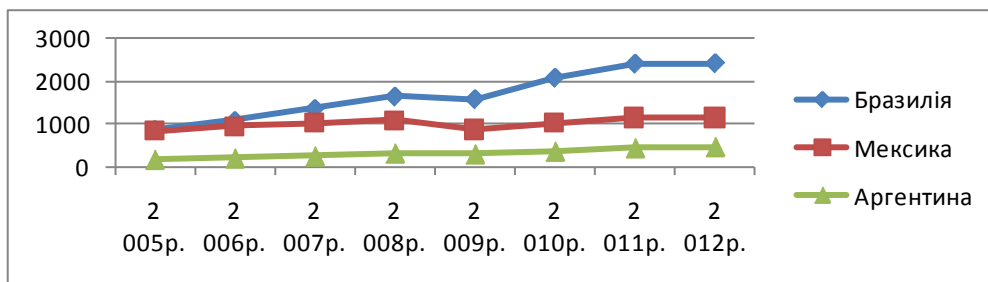


Рис. 1. Компаративний аналіз динаміки ВВП обраних латиноамериканських країн та показнику капіталізації «Royal Dutch Shell»

Втім, варто зазначити, що такий підхід, на думку колективу авторів Т.Бордачева, Д.Суслова й М.Братерського є методологічно невиправданим і таким, висновки якого не мають під собою достатньої доказової бази і емпіричної результативності [10, с.45].

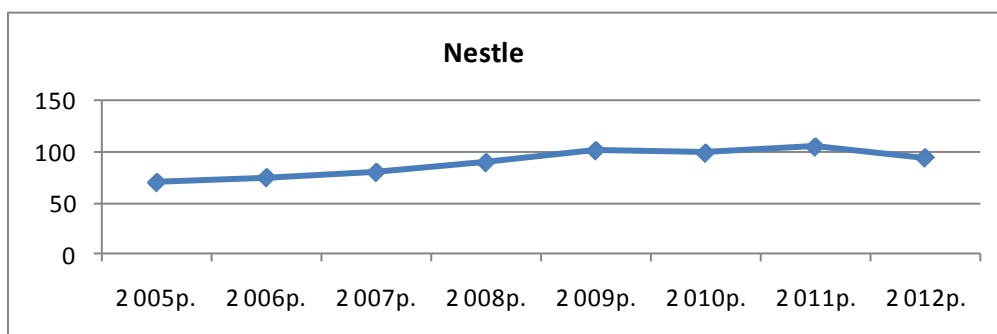
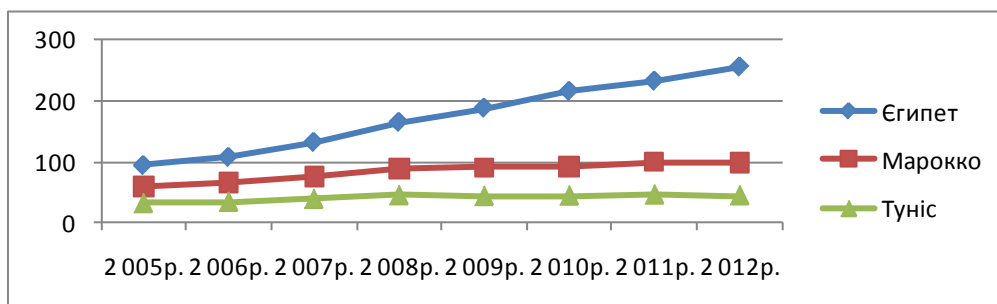


Рис. 2. Компаративний аналіз динаміки ВВП обраних країн Північної Африки та динаміки прибутків компанії «Nestle»

Справді, ліберальна англосаксонська традиція розуміння сутності зовнішньоекономічних зв'язків і світової економіки в цілому, що базується на визнанні головними рушійними силами останніх ті, що мають яскраво виражений економічний і навіть комерційний характер, отримала підтвердження у вигляді виникнення так званої глобальної перехресної залежності, інспірованої інтернаціоналізацією на глобальному рівні, інтенсивністю трансграничної взаємодії та появою недержавних гравців, що мала одним із своїх суттєвих наслідків значне скорочення можливостей окремих держав забезпечувати як власну економічну безпеку, так і поступальний розвиток світової економіки. В зв'язку з цим було закладено підвалини однієї з течій теорій глобального регулювання, відповідно до якої глобальне управління здійснюється вже не стільки державами, скільки складним конгломератом гравців, що включають і держави, і ТНК, і міжнародні інститути, і так зване глобальне громадянське суспільство. При цьому взаємовідносини між багатонаціональними і національними

капіталами, так само як і між світовою олігархією і національною елітою, у різний час і в різних країнах складаються неоднаково.

Варто наголосити: на сучасному етапі національні економічні інтереси можуть ставати однією з форм реалізації глобального інтересу, і за цих умов державні структури відіграють роль суб'єктів, що формують і реалізують національний економічний інтерес. Звичайно, можна вести мову про наявність в останніх свого приватного інтересу і примату останнього при виборі форм та механізмів взаємодії, що в такому вигляді нічим не відрізнятиме їх від інших економічних суб'єктів. Проте, на наш погляд, реалізація приватного інтересу державної структури припускає також і реалізацію загальнонаціонального інтересу. При цьому інтереси того або іншого учасника цієї структури можуть часом вступати в суперечність сповідуванню єдиного національного інтересу. Втім, реалізація інтересу структури у більшості випадків призводить і до реалізації загальнодержавного інтересу.

Опинившись поза межами контролю національних урядів і не зустрічаючи з їхнього боку належної протидії, міжнародний капітал формує передумови втрати традиційних важелів впливу держави на громадські процеси, а отже й контролю над соціально-економічною й політичною ситуацією, формує свій «світовий уряд» в особі міжнародних економічних і фінансових інститутів. У результаті, спираючись на економічну потужність багатонаціональних корпорацій і міжнародного фінансового капіталу, ці організації починають диктувати свої умови співпраці державам [11, с. 21]. Реальна влада національних урядів істотно обмежується, а міжнародних фінансових інститутів — зростає; державне регулювання економіки усередині країн скорочується, а регулювання на рівні світового господарства в інтересах великого капіталу розширюється.

Вчені Дж. Робінс та С.Таллман красномовно зазначали на важливості балансу «залежності/незалежності міжнародного, спільного, венчурного (МКВ)» як важливої складової успіху економічної стратегії країн, що розвиваються. Втім, менша міра залежності і більша незалежності може бути недосяжною навіть за умови урядового лобіювання, як це відбулось свого часу в Малайзії. Це дало привід Дж. Чайлду і Л.Чангу визнати, що залежність може бути контр-продуктивною з небажаними результатами. Аналізуючи досвід КНР, автори наголошують, що справжньою метою дочірньої компанії є максимізація прибутку штаб-квартири [12].

Тим не менш, додаткові докази допоміжних залежностей можна знайти в фундаментальній праці М. Портера відносно глобальних галузей промисловості, що також підтверджує ймовірність залежності між станом справ ТНК та їх дочірніх компаній в країнах, що розвиваються. У зв'язку з цим М. Портер зайняв позицію критики ТНК і стверджував, що вони розпалюють залежності і не надають поштовх розвитку в країнах з економікою, що розвивається. Він стверджував: «Порівняльні переваги в країнах, що розвиваються, як правило, є майже ексклюзивними в галузях, де природні ресурси, дешева робоча сила, географічні чинники, а також інші основні факторні переваги забезпечують крихку і часто скромну можливість експорту. Залежність від таких галузей, де експорт незмінно чутливий до ціни, залишає нації вразливими перед обмінним курсом та фактором економії коштів» [13, с. 675].

Аналіз новітніх досліджень, проведений Г. Морганом, показав, що діяльність багатьох ТНК, особливо тих, що керуються зі США, є сильно централізованою, а їхні зарубіжні дочірні компанії жорстко контролюються за допомогою політики, правил і процедур, встановлених штаб-квартирою [14]. Їх співробітники часто спричиняють дуже незначний вплив на ключові рішення на діяльність дочірньої компанії. Ресурси мультинаціональних корпорацій також зазвичай керуються таким чином, що створюється скоріше залежність, ніж місцева автономія. Централізована адміністрація прагне змінити взаємодію ринкових сил, або, як висловився бізнес-історик А. Чандлер, “видима рука” управління замінює “невидиму руку”, яку А. Сміт бачив в якості керівної сили конкурентної ринкової економіки. Тож, зіштовхуючись з монолітною потужністю ТНК - організацій, найближче всього підходимо до реалізації найгірших побоювань М. Вебера щодо перетворення бюрократичних організацій в тоталітарні режими, які служать інтересам еліти, де ті, хто їх контролює, мають змогу користуватися «практично безмежною» владою.

### Література

1. Araujo L. MNCs and Interdependencies in Internationalisation Processes [Electronic resource] / L. Araujo, S. Rezende. - Mode of access: <http://eprints.lancs.ac.uk/48738/1/Document.pdf>
2. Girvan N. Multinational corporations and dependent underdevelopment in mineral-export economies [Electronic resource] / N. Girvan. - Mode of access: <http://www.normangirvan.info/wp-content/uploads/2009/03/multinational-corporations-and-dependent-underdevelopment-in-mineral-exporting-countries.pdf>
3. Lyne Mona M. How Weak States and Strong MNCs make Competitive Politicians: A Clientelist Model of Developing Country Policy Choice [Electronic resource] / Mona M. Lyne, Heather L. Hawn. - Mode of access: [http://people.cas.sc.edu/lynemm/docs/Lyne\\_Hawn\\_Clientelist\\_Policy\\_Choice.pdf](http://people.cas.sc.edu/lynemm/docs/Lyne_Hawn_Clientelist_Policy_Choice.pdf)

## ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

4. García-Pont C. Fighting for Power: The Strategy of Global MNCs' Subsidiaries [Electronic resource] / C. García-Pont. - Mode of access: [http://www.fabrizionoboa.net/pdf/fighting\\_for\\_power.pdf](http://www.fabrizionoboa.net/pdf/fighting_for_power.pdf)
5. Lawrence R.Z. The Global Enabling Trade Report 2012 Reducing Supply Chain Barriers [Electronic resource] / R.Z. Lawrence, M. Drzeniek, S. Doherty - Mode of access: [http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade\\_Report.pdf](http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf)
6. Грибцова М. Корпорации, которые правят миром [Электронный ресурс] / М. Грибцова. - Режим доступа: <http://www.rb.ru/article/korporatsii-kotorye-pravyat-mirom/6756067.html>.
7. Coghlan A. Revealed – the capitalist network that runs the world [Electronic resource] / A. Coghlan, D. MacKenzie. - Mode of access: <http://www.newscientist.com/article/mg21228354.500-revealed--the-capitalist-network-that-runs-the-world.html>
8. Курцев А. Ученые вычислили компании, управляющие миром [Электронный ресурс] / А. Курцев. - Режим доступа: <http://www.rb.ru/article/uchenye-vychislili-kompanii-upravlyayushhie-mirom/6801867.html>
9. Official website of UNCTAD [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=2443&lang=1>
10. Невоенные рычаги внешней политики России: региональные и глобальные механизмы [Текст]: коллект. моногр. / под ред. М.В. Братерского; Нацисслед.ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 282 с.
11. Глазьев С.Ю. Российская реформа и новый мировой порядок / С.Ю. Глазьев // Российский экономический журнал. - 1997. - №7. - С. 21.
12. Child J. The performance of cross border units in China: A test of natural selection, strategic choice and contingency theories [Electronic resource] / J. Child, L. Chung, H. Davies. - Mode of access: <http://www.palgrave-journals.com/jibs/journal/v34/n3/abs/8400033a.html>.
13. Портер Е. Майкл Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер; Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. — 454 с.
14. Morgan G. Images of Organization [Electronic resource] / G. Morgan. - Mode of access: <http://dllibrary.spu.ac.th:8080/dspace/bitstream/123456789/1798/1/11.pdf>.

*Рецензент д.е.н., профессор О.И. Шнирков*